

17. mai-feiring som uttrykk for kollektiv identitet

Gunhild Aaby

Vi har sett det gang på gang, ikke minst i året vi har lagt bak oss – 200-årsfeiringa for den norske Grunnloven. Når man skal introdusere det norske, lage en inngang til den store fortellinga, er det ett bilde som slås stort opp: barna i tog opp Karl Johan på 17. mai – et fargesprakende hav av mininajonen Norge på vei til Kongen – flaggstærke, glade, nypussede, stolte og forventningsfulle.¹

Hva er det med dette bildet som er så virkningsfullt? Hvorfor kan det synes som om dette symbolet representerer *det norske* mer enn noe annet? Og ramma rundt barnetoget, hele 17. mai-feiringa med sitt årlig repeterende uttrykk – hva kan den fortelle om oppfatninger og endring i oppfatninger av hva som er norsk nasjonal identitet?

Deltakelsen i den norske nasjonaldagsfeiringa er oppsiktsvekkende stor. I 2012 ble det holdt 3000 lokale arrangementer rundt omkring i Norge.² I en stor spørreundersøkelse i 2013 om nasjonale symboler i Skandinavia sa ni av ti nordmenn at de feirer dagen, og 70 % deltar i offentlige arrangementer. 88 % mener at det er «viktig å feire nasjonaldagen».³ Og dagen er ikke bare en innholdsløs fasade av glade barn, pølser og is. Det legges verdier av overordnet betydning inn i feiringa. På spørsmålet om hva man feirer 17. mai, svarte respondentene *frihet, Grunnloven og nasjonalt samhold*.⁴

1 Feks. NRKs TV-serie *Jakten på Norge* 2014 under tittelen *Hvem er vi i dag, hvordan ble vi sånn?* og undertittelen «Nordmannen».

2 Botvar og Holberg 2012.

3 Botvar, Holberg, Aagedal 2013, tabell 4-2, tabell 4-6.

4 Botvar, Holberg, Aagedal 2013: 35, tabell 4-13.

I denne artikkelen skal vi følge den norske nasjonaldagsfeiringa gjennom spredte, korte dykk i tid og rom, nasjonalt og lokalt, fra de første famlende markeringene til institusjonalisert massefeiring, sterkest symbolisert ved barnetoget. Framstillinga vil preges av tre teser, som til sammen oppsummerer hvorfor studiet av 17. mai-feiringa samtidig er et studium av viktige utviklingstrekk i norsk historie.

1. 17. mai er et utstillingsvindu for norsk nasjonal identitet

Gjennom oppslutningen om feiring, symbol- og ritualbruk, taler og andre festinnslag kan man lese hvilke oppfatninger og tolkninger nordmenn har av hva som er nasjonalt. Selv om bruk av symboler og deltakelse i ritualer alltid beveger seg i et utydelig landskap av meninger og tolkninger, kan feiringa oppfattes som et uttrykk for nasjonal identitet i kondensert, fortettet form.⁵

2. 17. mai-symbolikken er ikke konstant, men endrer mening og betydning med tid, situasjon og miljø

Den britiske antropologen Maurice Bloch har pekt på hvordan et formmessig tilsynelatende stabilt ritual kan forandre mening i en endret kontekst. Slike endringer kan best observeres om man studerer et ritual over tid.⁶ I vår sammenheng skal vi se hvordan de sentrale symbolene i den norske nasjonaldagsfeiringa, tog og flagg, opererer i et samspill med omgivelsene, og at meningsinnholdet ikke er gitt, selv om symbolet ikke endrer uttrykk. Symboler kan tolkes, retolkes og mobiliseres for ulike formål.

3. 17. mai er en politisk dag

Denne påstanden ligger både til grunn for og i forlengelsen av de to foregående, men er likevel svært kontroversiell i våre dager – og tidligere. Store deler av befolkningen vil avvise at grunnlovsdagen er en politisk dag. Den er i folks bevissthet snarere bestemt som *barnas dag*, og barn er definert ut av den politiske sfæren. Professor i etnologi ved Stockholms universitet Barbro Blehr, som har analysert den norske 17. mai-feiringa, har blant annet konkludert med:

5 Smith: 1991: 77; Aaby 1997: 12.

6 Bloch: 1986: 4-11.

Föreställningen om kamp och strid i samband med firandet [är] både otänkbar och provocerande för många människor i Norge i vår egen tid. De rivaliserande agitationstågen är inte den del av 17 maj-historien man identifierar sig med eller drömmer om att efterlikna i dag, åtminstone inte i några breda lag av befolkningen.⁷

Like fullt har det politiske aspektet vært et sentralt element i hele 17. mai-feiringas historie – i noen perioder åpenlyst, uttalt og sprengende, i andre som en nesten usynlig, men bevegelig innholdsplattform for ritualene og festen, slik det for eksempel kan fortone seg i dag. Årsaken er sammensatt, men selve objektet for feiringa, Grunnloven av 17. mai 1814, er i seg selv et liberalt politisk dokument som erstattet eneveldet med et begynnende demokrati.⁸ Folkesuverenitet, maktfordeling, frihet, rettsikkerhet og toleranse ligger som viktige begreper som kan plukkes opp og aktiveres i politiske sammenhenger.⁹ Og 17. mai 1814 ble Kristian Fredrik valgt til norsk konge etter at Norge i over 400 år hadde vært i union under utenlandsk monark. Nettopp kombinasjonen av det nasjonale og det demokratiske er en rød tråd i 17. mai-feiringas historie.

De første feiringene i 1820-åra

Allerede i 1815 var det tilløp til feiring av 17. mai, men kun blant eliten i den eksklusive klubben *Selskabet Harmonien*, og seinere også i *Den forenede borgerlige Klub* i Trondheim.¹⁰ Til tiårsjubileet for Grunnloven i 1824 hadde feiringa spredt seg til miljøer i hovedstaden og andre byer, og ble samtidig tydelige innlegg i den forfatningsmessige striden mellom konge og Storting. Unionskongen Karl Johan gjorde fra 1818 gjentatte forsøk på å styrke kongemakta ved blant annet å foreslå kongelig absolutt veto og ved å innskrenke trykkefriheten som var gitt i 17. mai-grunnloven. Også valget av den danske arveprinsen Kristian Fredrik som norsk konge nettopp 17. mai

7 Blehr: 2000: 36.

8 Aarnes 1994: 50. «Vår nasjonaldag er i selve sin grunnkonsepsjon en politisk dag og har gjennom hele sin historie fortsatt å være det».

9 Mykland: 1980: 29.

10 Schulerud 1980: 45, med referanse til Mykland 1955.

1814 på Eidsvoll bidro til å styrke Karl Johans skepsis til feiringa av dagen. 17. mai ble derfor en naturlig arena for embetsstanden og det norske borgerskapet til å markere sitt forsvar for nasjonal selvstendighet, maktposisjoner og demokratiske rettigheter de hadde oppnådd med 17. mai-grunnloven.¹¹

Men 17. mai-feiringene var mer enn skåltaler for borgerskapet. Det lå også et pedagogisk demokratiseringsforsøk bak 1820-åras initiativ til offentlig feiring. Den slesvigfødte bankdirektøren Matthias Conrad Peterson i Trondheim regnes som opphavsmann til de første massefeiringene i 1826 og 1827. Peterson var en ivrig forkjemper for trykkefriheten og Grunnloven. Han så en nasjonal festdag som anledning til opplysning av massene. Det var viktig å «gjøre opmærksom paa Constitutionens Hellighed, og paa dens Vigtighed for os Alle», hevdet Peterson og mente med *alle* også fattiglemmene og tukthusfangene.¹² «Kampen for 17. mai-feiringen ble altså for Peterson først og fremst en kamp for å vekke de lavere klasser til politisk bevissthet», skriver Knut Mykland i *Trondheim bys historie*.¹³ Festinnslagene gjenspeiler denne intensjonen. Hovedprogramposten var en korporasjonsoppdelt prosesjon med borgere, svenner og lærlinger. Også kvinner var med på festen. En flokk hvitkledde jenter med kranser på hodet sang for prosesjonen på Torvet. Det var flere tusen mennesker til stede fra alle sosiale lag i byen, og tilskuerne sluttet seg også til toget og folkefesten på Ilevollen om kvelden.¹⁴

Også på Agder ble det arrangert festligheter i forbindelse med 17. mai på 1820-tallet, men det ble aldri en inkluderende folkefest som i Trondheim. Den første feiringa i Arendal fant sted i 1825.¹⁵ En av initiativtakerne var sakfører og poet Conrad Nicolai Schwach, som selv har skildret festlighetene i sine erindringer: «Ved en Mængde Flag, Egeløv og Blomster fik vi en stor uindredet Sal omdannet til et smukt Festivitetslocale, og et Batterie med 10 Kanoner opført udenfor Huset». Festen fant sted på landstedet til doktor Alexander Christian Møller på Havstad. Møller hadde vært utsending til Eidsvoll i 1814 og var en engasjert forkjemper for grunnlovsideene. En russisk fregatt hadde overvintret i Arendal og lå fremdeles i havn på 17. mai. Fregattsjefen og de

11 Mykland 1980: 38.

12 Peterson til *Den lille Trondhjemske Tilskuer*, sitert i Mykland 1955: 300–301.

13 Mykland 1955: 301.

14 Aarnes 1994: 35–36; Mykland 1955: 301–302.

15 Aas 2014 basert på Stubhaug (red.) 1992; Stubhaug 2002: 235–239.

øverste offiserene ble invitert til festen, sammen med byens «mandlige Indvaanere af de dannede Classer». Det var altså et stykke fra Petersons ideer om ei feiring for «alle» til borgerfesten på Havstad. Men Schwach forteller om høy stemning med mange festtaler og skåler, flittig akkompagnert av salutter fra fregatten. Også de to påfølgende åra ble 17. mai feiret i Arendal, nå med skarpere brodd mot Karl Johan: «Mange kastede [...] deres Glas mod Væggen med det Ønske, at de kunde knuse Festens Fiender ligesom de knusede Glasset». Schwach selv hengte portrettet av Karl Johan på «privetet» og spyttet på det hver gang han gjorde sitt fornødne «indtil det raadnede».¹⁶

I Kristiansand kan det se ut til at den første feiringa av 17. mai foregikk i 1826, i *Det borgerlige Selskab*. Som vanlig var det skåler, taler, hurrarop og sang, både for Kongen og eidsvollsgrunnloven. Skribenten i *Christiansands Adresse-Contoirs Efterretninger* mente også å ha observert at dagen ble feiret «flere Steder udenfor Byen».¹⁷ Blant annet hadde et stort selskap «bestaaende af en del Embedsmænd og Kiøbmænd heraf Byen, med deres Familier» feiret dagen med utflukt til Kongsgård. Det var sprengstoff i disse opplysningene. I de påfølgende utgavene av avisa ble sannhetsgehalten i reportasjen diskutert – anonymt. En innsender mente at «Den 17de Mai herskede i denne Bye den samme Stilhed, som paa en almindelig Ugedag». Han tilbakeviste alle former for feiring og konkluderte med «Det er altsaa forhaabentlig notorisk, at den 17de Mai d.A. ikke her paa Stedet har været feiret som en almindelig Høitidsdag».¹⁸ Påstandene ble tilbakevist i neste utgave av avisa med den avsluttende replikken: «Held Constitutionen!».¹⁹

I 1827 var det igjen duket for feiring i Kristiansand, nemlig i *Det borgerlige selskab* i et «Sommerlocale i Nærheden af Byen». «Man spaserede i Hagen, dansede paa Terrasserne, kastede Raquetter og alt jubledede Glæde». Men ikke alle var invitert til festen. «En stor mængde» av byens øvrige klasser var tilskuere på fjellknausene rundt hagen.²⁰ 17. mai i Kristiansand var ennå ingen dag for virkelig folkefest. De bedrestilte trakk seg tilbake,

16 Aas 2014 basert på Stubhaug (red.) 1992.

17 Chr. Adresse-Contoirs Efterretn. nr. 40, 20. mai 1826.

18 Chr. Adresse-Contoirs Efterretn. nr. 41, 24. mai 1826.

19 Chr. Adresse-Contoirs Efterretn. nr. 42, 27. mai 1826. Også innlegg i debatten i nr. 43, 31. mai 1826.

20 Chr. Adresse-Contoirs Efterretn. nr. 41, 23. mai 1827.

og det antydes at en stor mengde vinflasker «gik i Løbet», og at dansinga «vedvarede hele natten indtil den lyse Dag».²¹

Karl Johan hadde sett med stigende uro på grunnlovsfeiringene som bredte om seg etter 1824, spesielt i 1827, da også stortingsrepresentantene slapp seg løs. I 1828 var tålmodigheten slutt. Den 7. mai utstedte han en kongelig kunngjøring der han forbød feiringa av 17. mai og samtidig talte varmt for 4. november-grunnloven. Kongen «misbilliger de Sammenkomster, som have havt Sted den 17 Mai siden 1824, og som have foraarsaget Optrin, stridende imod god Orden og offentlig Anstændighed». Disse «Overdrivelser, overspændte Meninger, Vildfarelser» må opphøre:

Hans Majestæt paalægger samtlige civile og militaire Autoriteter at anvende Lovenes hele Strenghed imod den eller dem, der, uagtet denne faderlige Advarsel, maatte tillade sig Overtrædelser imod Love og Velanstændighed.²²

Frykten for represalier førte til at 17. mai-festlighetene ble avlyst i hele landet. I 1829 inntraff imidlertid en episode som kanskje mer enn noe annet har blitt en symbolreferanse for forholdet mellom konge og storting på 1820- og 30-tallet: *Torgslaget* i Christiania, da myndighetene satte inn militærmakt mot folkemengden som hadde samlet seg på Stortorvet 17. mai. Operasjonen var en overreaksjon fra myndighetene, og Karl Johan kom aldri mer til å bruke væpnede styrker for å få bukt med feiringa, selv om han fortsatte sin motstand mot grunnlovsfesten.

Først da Karl Johan døde i 1844, ble 17. mai-feiringa åpen og fri.²³ Dette året gikk også det første borgertoget i hovedstaden, og den første 17. mai-komiteen så dagens lys. Flere tusen deltok i «den almindelige Procession», som endte opp på Slottplassen, med hyllest av unionen med Sverige og den nye kongen, Oscar I.²⁴ Det nye toget og påfølgende «Folkelege» kan også sies å markere ei folkelig vending i retning 17. mai som et inkluderingsprosjekt etter oppskrift fra Matthias Conrad Peterson, «en sand Folkefest» der bredest mulig oppslutning om dagen ble et mål.

21 Chr. Adresse-Contoires Efterretn. nr. 40, 19. mai 1827.

22 Blant annet gjengitt i Christiansands Adresse-Contoires Efterretninger nr. 39, 14. mai 1828.

23 Aarnes 1994: 42.

24 Aarnes 1994: 42–45.

Kanskje var det ikke tilfeldig at det også i Kristiansand ble lagd et liknende program, utformet av en valgt komité, for første gang 17. mai 1845. Det var prosesjon med deltakelse «af alle Stænder» fra Torvet til Grimsmoen, der det var folkeleker og til slutt dans. *Christianssands Stiftsavis og Adresse-Contors Efterretninger* mente at feiringa var både «værdig og folkelig» og la vekt på at hele befolkningen var med i festlighetene; det var «en sand Folkefest». Ikke bare Klubbens medlemmer var med i konstitusjonsfellesskapet:

Grupper af Dansende, der uden Hensyn til Stand og Stilling blandede sig med hverandre, og hvori Embetsmanden, saavelsom Matrosen, dannede Fruentimmer af den saakaldte conditionerede Classe, saavelsom simple Tjenestepiger, figurerede, saaes hele Aftenen at svinge sig lystigen paa den grønne Slette under fortvarende Musik og Kanonade.²⁵

Men ifølge Sverre Steens *Kristiansands historie* var byen i begivenhetens periferi og det politiske engasjementet svakt. Interessen for å videreføre grunnlovsfesten var liten. Fra 1847 var «17. mai i Kristiansand en like stille dag som alle andre».²⁶ Men det skjedde en gradvis utvidelse av festligholdelsen utover 1860- og 70-åra, og i 1880 fikk nasjonaldagen i byen et større løft og ble en folkefest med allmenn oppslutning. Det første ordentlige barnetoget for gutter med små flagg ble arrangert, og 6000–8000 mennesker samlet seg om borgertog og fest i Egelunden.²⁷ Barnetoget, fra 1887 også med deltakelse fra jentene, var etablert som festens høydepunkt, og feiringa fikk den ytre formen den kom til å beholde i tida framover.

17. mai med sine symboler og togritualer var nå blitt en institusjonalisert rite som framviste et samlet, nasjonalt fellesskap – av store og små, av alle korporasjoner og samfunnslag, der følelsen av fellesskap overskred øvrige ulikheter. Men under overflata lå 1880- og 90-åras store demokratiske og nasjonale politiske kampspørsmål. På 17. mai skulle de slå ut i full blomst, også i Kristiansand, men ikke minst i hovedstaden.

25 Chr. Stiftsavis og Adresse-Contors Efterretn. nr. 40, 19. mai 1845.

26 Steen 1948: 183–184.

27 Steen 1948: 451.

17. mai i politikens brennpunkt på slutten av 1800-tallet

Slutten av 1800-tallet var preget av store politiske stridigheter. Det var kampen om parlamentarismen og partidannelsene, det var stemmerettskrav og kanskje mest av alt unionskampen, som dominerte den politiske agendaen. Både kravet om demokratiets utvidelse og nasjonal selvstendighet var saker som lett kunne overføres fra stortingssalen til gatene den dagen folk samlet seg om feiringa av grunnlovsverket. Objektet for feiringa, Grunnloven, inngikk i et kraftfullt symbolrepertoar, som blant annet inkluderte demokrati og nasjonal selvstendighet – hvis man valgte å tolke det slik. Nasjonaldagens symbolske motstykker til diskusjonene og partiene på Stortinget var konkurrerende tog og flagg og egne merker. På et tidspunkt var tre ulike tog med hver sin politiske agenda ute og marsjerte i Kristianias gater.²⁸ Bare barnetoget holdt stand som et samlende, felles symbol.

Vi skal i det følgende se hvordan 17. mai på 1880- og 90-tallet ble en scene for samtidas politiske spill, og hvordan tilsynelatende etablerte symboler og ritualer fikk endret betydning i en ny, samtidig kontekst. Til og med 17. mai-været kunne bli satt på det politiske sakskartet. I 1881 skulle Wergelandsstatuen avdukes i Studenterlunden, og venstremannen Bjørnstjerne Bjørnson ble valgt til hovedtaler. I reportasjen i den konservative avisa *Morgenbladet* kunne man lese at ved «Middagstid trak det op, og jo mere selve Afsløringen nærmede sig, desto mørkere saa det ud», men etter at «Afsløringen var forbi klarnede det op». Venstreavisa *Dagbladet* mente derimot at været var «særdeles gunstigt».²⁹

I 1879 foreslo venstrebevegelsens Hagbart Berner å fjerne unionsmerket som hadde vært på det norske handelsflagget fra 1844, slik at det ble et rent norsk flagg.³⁰ Dette var begynnelsen på kampen om flagget, som også i høy grad fant sin arena på 17. mai. Høyresida forsvarte det offisielle, unionsmerkede flagget, mens venstretilhengerne betegnet merket som et «fremmed-

28 Borgertoget (1844–1895), arbeidertoget (1884–1898, men fortsatte etter århundreskiftet med paroler for kvinners stemmerett, også etter unionsoppløsningen), venstretoget (1892–1905, fra 1901 kalt «fellestoget»). Det var dette toget som fortsatte som «folketoget» etter unionsoppløsningen).

29 *Morgenbladet* og *Dagbladet* sitert i Bjørgen 1998: 187.

30 Grimnes 2014: 123ff.

legeme». På 1890-tallet ble det *rene* flagget trukket fram av venstresida som selve kronsymbolet for motstand mot unionen med Sverige. Det unionsmerkede flagget ble dermed symbolet for unionstillhengerne, høyresida. Det såkalte *rene* flagget er et «Splittelsens Tegn», repliserte de konservative.³¹ Flagget, som hadde vært et nøytralt, upolitisk merke – for de fleste assosiert med handelsflåten – hadde nå blitt et politisk våpen i samtidens mest opphetede konflikt.

Flagget fikk sitt motstykke i togritualet på nasjonaldagen.³² *Borgertoget* hadde vært den enerådende, offisielle 17. mai-prosesjonen siden det ble stiftet i 1844. Toget hadde symbolisert en samlet nasjon i harmoni, helt utenfor den politiske sfæren. I 1884 fikk imidlertid borgertoget en utfordrer, *arbeidertoget*, som hadde allmenn stemmerett for menn som fremste krav, framført gjennom slagord og paroler. Bak arrangementet sto radikale venstrefolk, sosialdemokrater og en del fagforeninger. I møtet med et konkurrerende tog gikk borgertoget etter hvert fra å være et uttrykk for et samlet nasjonalt fellesskap til å framstå som et talerør for én politisk retning, de konservative – stikk i strid med arrangørens hensikt. Også innslagene i arrangementet, selv om de i form og uttrykk var uendret, understreket at borgertoget nå var politisert. Talerne talte varmt for unionen som en garantist for en trygg, selvstendig nasjon. Toget hadde foruten Stortinget også Slottet som stoppested på ruta, og flaggene i toget bar unionsmerket. Etter hvert ble det klart for arrangørene at borgertoget var i utakt med den samlende tanken de selv mente toget representerte. I 1895 ble toget lagt ned. Da hadde et tredje tog vært i virksomhet i tre år, *venstretoget*.

Det var ikke tilfeldig at venstretoget ble lansert i 1892. Høyre og Venstre sto steilt mot hverandre i unionsstriden, og 17. mai ble en naturlig arena for bokstavelig talt å flagge sine saker. Etter at venstretoget entret perrongen, ble også arbeidertoget skjøvet lenger ut på et sidespor som et mer rendyrket klassesog. For liksom arbeidertoget hadde også venstretoget allmenn stemmerett på programmet, men den altoverskyggende saken var nasjonal selvstendighet og oppløsning av unionen. Ved å inkludere stemmerettssaken oppnådde Venstre både å fri til arbeiderne, ei samfunnsgruppe i sterk vekst,

31 *Morgenbladet* 18.5.1894, sitert i Bjørgen 1998: 188.

32 Framstillingen i det følgende er basert på Bjørgen 1998 og Bjørgen 1997.

og å lage den kraftfulle legeringa av det nasjonale og demokratiske som gjorde Venstre til vinner, både i praktisk politikk og symbolsk på 17. mai. Venstretogets merke var det trefargede, *rene* flagget og slagord som «Norge for nordmænderne», og Stortinget var togets viktigste stoppested.

Etter at kampen for allmenn stemmerett for menn og det *rene* flagget var vunnet i 1898³³, skiftet venstretoget betegnende nok navn til *fellestoget* etter århundreskiftet. Det var igjen en samlet nasjon som marsjerte noenlunde i takt fram mot oppløsningen av unionen.

17. mai 1905 talte Fridtjof Nansen for ett tog på Festningsplassen på Akershus. Det var samling, det var alvor, det var viktig: «Nå er det bare én vei, og den bærer frem, frem kanskje gjennom vanskeligheter og trengsler, men frem til oss selv, til et fritt Norge [...] én vilje i oss alle, som lover at det mål vi har satt, det skal vi også nå».³⁴ Det var tre uker igjen til unionsbruddet.

Dette var Kristiania, byen med de store nasjonale markørene, Stortinget og Slottet, med de ledende politikerne og agitatorene; der veien fra stortingssalen til gata på nasjonaldagen var kort og åpenbar. Men hvordan artet feiringene seg på Agder? Vi skal ta en tur innom småbyen Flekkefjord og stiftsstadene Kristiansand på 1880- og 90-tallet.

Flekkefjord – by og land, hand i hand for samling og oppdragelse

I Flekkefjord ble det gjort spede forsøk på 17. mai-feiring i det offentlige rom på slutten av 1870-tallet, og fra 1880 var de i gang for alvor med 1500 mennesker i prosesjon gjennom gatene.³⁵ Det både arrangørene og pressen var mest opptatt av, var folkefesten og samlingstanken – *Enig og tro til Dovre faller*. Overført på lokale forhold gjaldt det å samle flest mulig folk til felles feiring i byen. Bestrebelsene rettet seg først og fremst mot landdistriktene. Når innbyggere fra landkommunene tok turen til Flekkefjord for å delta i 17. mai-feiringa, var det et viktig uttrykk for tilhørighet til både

33 Det «rene» flagget ble offisielt antatt som handelsflagg ved lov av 10. desember 1898, kunngjort uten kgl. res. etter 3. gangs vedtak i Stortinget.

34 Talen gjengitt av Schulerud 1980: 122–123.

35 *Flekkefjords Budstikke* 19.5.1880.

byen og nasjonen. Lokalsamfunnet var nasjonen i miniatyr. Også elementer i programmet kan langt på vei tolkes som en invitasjon til landdistriktene. Rokonkurransen, som appellerte til unge, rosterke menn, ble gjort til hovedattraksjon i feiringa, og store pengepremier var i potten. Og bøndene tok turen til byen. I 1880 kom begge vinnerne fra kystområdene utenfor byen.³⁶ Både avisa *Agder* og *Flekkefjords Budstikke* kunne rapportere at forsøket var vellykket. «Syttendemaifesten samlede igaar baade fra By og Land en Folkevrimmel, der visstnok efter vore Forholde maa ansees for meget betydelig».³⁷ «Det antages, at omkring halvandet tusinde Mennesker, hvoriblandt mange fra Landdistrikterne, vare nærværende».³⁸ I 1883 fikk også barna – i første omgang bare guttene – sitt eget tog, slik at alle aldersgrupper deltok i samme fest.

Folkfest og en nasjonal bevisstgjøring av folket preget 17. mai-festene i Flekkefjord på 1880-tallet, ikke høyre-venstrestrid. I Kristiania hadde 17. mai blitt feiret i et halvt hundreår allerede. Dagen var etablert som mønstringsdag. I Flekkefjord var feiringa ny, og folket måtte oppdras og vennes til dette nye. Man skulle for eksempel *gå sammen* i tog, *ikke stå og se på*: «Vi opfordrer enhver, der har Leilighed, til ikke at holde sig tilbage, men slutte sig til Rækkene. Det hele faar derved et mer festligt Præg, end naar en stor Del blot staar som Tilskuere», var *Agders* appell før nasjonaldagen i 1882.³⁹

Også inn i det turbulente 1890-tallet var det få konflikter å spore på 17. mai i Flekkefjord. I 1893, samme år som tre tog konkurrerte om oppmerksomheten i hovedstaden, kunne venstreavisa *Agder* resignert konstatere at det ikke ble *rene* flagg i småbyens 17. mai-tog: «I skjøn enighed tropper vi op – det vil si: vi blir i taushed enige om at tie om alt, som ligger os paa hjertet, baade venstre og høire». Litt misunnelig skulde avisa til nabobyen Farsund, der Venstre hadde boikottet felles feiring med Høyre. De «vilde ikke paa en saadan dag gaa sammen med folk, der var med at lægge vort land ind under svensken».⁴⁰

36 *Agder* 18.5.1880 (Vollesfjord og Abelsnes).

37 *Agder* 18.5.1880.

38 *Flekkefjords Budstikke* 19.5.1880.

39 *Agder* 16.5.1882.

40 *Agder* 9.5.1893.

Men snart skulle også Flekkefjord bli innhentet av storpolitikken. Mellomriksloven sto for fall, og garveriene i Flekkefjord sto i fare for å miste tollfritt marked i Sverige. Unionspolitikken grep med andre ord mer direkte inn i det lokale næringslivet, og den politiske spenninga i valgåret 1894 var stor. Venstrefolket i Flekkefjord mobiliserte og erobret 17. mai-komiteen med målsetting om å lage en *samlet* fest under rene norske flagg. Nå som maktforholdet var endret, hadde *Agder* ingen intensjoner om å politisere 17. mai-festen: «Vil nu høre enig og tro slutte sig til nordmænds fest paa Norges dag! Eller vil de [...] gjøre dagen til en politisk demonstrasjon!», spurte *Agder*, talerøret til den nye eieren av 17. mai, retorisk.⁴¹ Avisen kunne etterpå proklamere at venstrekomiteen i Flekkefjord hadde vært en suksess. I nabobyene hadde partipolitiske motsetninger i komiteen ført til splittelse og to partitog, mens man i Flekkefjord hadde samlet seg til felles markering. Toget var det største byen hadde sett, ifølge avisa, og Nes venstreforening var for første gang med i bytoget. Rundt 400 nessogninger deltok, anført av to store, trefargede flagg.⁴² Høyreavisa *Flekkefjordsposten* mente imidlertid å registrere at det var dårlig oppslutning om folketoget. Grunnen var helt klart Venstres kupp av 17. mai-komiteen, «en Hensynsløshed som ingen Skaansel fortjener».⁴³

Togkonflikten skulle imidlertid for alvor komme til Flekkefjord – bokstavelig talt. I 1897 begynte bygginga av Flekkefjordbanen, og med den kom ei mer kompromissløs gruppe inn i den nokså harmoniske småbypolitikken. Egersund–Flekkefjordbanens arbeiderforening hadde 200 medlemmer i 1897. De ville ha demonstrasjonsfane for allmenn stemmerett i 17. mai-toget og meldte seg til tjeneste for 17. mai-komiteen. Både kandidaturet og fanen ble avvist av de andre foreningene på møtet, som ønsket «et upolitisk Fællestog».⁴⁴ Et annet argument var at «foreningen ikke egentlig tilhørte byen».⁴⁵ Svaret fra jernbanearbeiderne var å lage *sitt eget* stemmerettstog. Venstreavisa *Agder* støttet initiativet og mente at det ble et anselig tog og – viktigst av alt – «mange af byens og bygdens folk slutted sig til».⁴⁶ Høyres organ, *Flekkefjordsposten*, registrerte imidlertid bare «et Par Snæs Personer

41 *Agder* 4.5.1894.

42 *Agder* 19.5.1894.

43 *Flekkefjordsposten* 19.5.1894.

44 *Flekkefjordsposten* 1.5.1897.

45 *Agder* 1.5.1897.

46 *Agder* 18.5.1897.

her fra Byen» blant de 200 deltakerne i toget. Alle de andre var fremmede.⁴⁷ Det var med andre ord den *lokale* tilslutningen som telte. Flyktige fremmedelementer var ikke med i det lokal-nasjonale samlingsprosjektet i Flekkefjord. Noe debatt ble det da «Kvindernes stemmeretsfane» stilte i toget to år seinere, men i åra fram mot 1905 var det rolig og samlet, nesten uengasjert, markering av nasjonaldagen i Flekkefjord. Som gjennom hele perioden var barnetoget det ubestridte midtpunktet i feiringa – noe både Høyre og Venstre kunne enes om – og nesten alltid var det «stort og mere end vanlig vakkert».

Vi forlater småbyen og tar en tur innom en større by – et sted mellom hovedstaden i politikken midte og Flekkefjord i periferien. Hvordan påvirket 1890-tallets politiske tumulter nasjonaldagsfeiringa i Kristiansand? Klarte man å samle seg til felles fest, eller mønstret man på hvert sitt tog?

Kristiansand på 1890-tallet: fellestog og særtog?

Ved inngangen til 1890-tallet var 17. mai-feiringa i Kristiansand en etablert fest med faste innslag, der barnetoget var dagens glansnummer, og de voksne samlet seg i prosesjonen. Det var leker og forlystelser – og noen uenigheter om flaggbruken. Ellers var det ikke de store stridigheter rundt festligholdelsen. I 1892 ble stemmerettssaken satt på dagsorden i forkant av årets 17. mai-feiring. Høyreavisa *Christianssands Tidende* klagde over at «Den Dag, der burde samle alle til et enigt Norge, den gjøres af enkelte til en Stridens og Splittelsens Dag»⁴⁸, men gjorde lite nummer av at Arbeiderforeningen hadde invitert til eget stemmerettstog, som ville utelukke deltakelse i prosesjonen. *Christianssands Tidende* valgte å avskjære det nye initiativet med en liten notis i sin 17. mai-reportasje, mens venstreavisa *Fædrelandsvennen* støttet varmt opp om det nye toget. Avisen mente sågar at det var flere deltakere i stemmerettstoget enn i «det ordinære Tog».⁴⁹ Stemmerettstoget i 1892 var bare innledningen på det som kom til å bli en intens drakamp om eiendomsretten til 17. mai-budskapet i Kristiansand

47 *Flekkefjordsposten* 19.5.1897.

48 *Chr. Tidende* 17.5.1892.

49 *Fædrelandsvennen* 18.5.1892.

fram til allmenn stemmerett ble vedtatt i 1898. I hovedrollene var partiene Høyre og Venstre, som hver for seg mente at de representerte fellesskapet.

Høyre, som så seg selv som viderefører av den etablerte feiringa, omtalte festligholdelsen med begreper som «upolitisk», «loyal», «Samling» og «Fællestog», motsatt av «politisk», «Demonstration», «Splittelse» og «Særtog». Venstre og Arbeiderforeningen, som i denne sammenhengen ble utfordrere, agiterte mot Høyres bruk av «fælles» og gjorde aktiv bruk av demokratiske og nasjonale referanser, motsatt av «Ekskludering» og «det Unationale». Venstres tog i 1896 bar betegnende nok tittelen «Venstres Selvstændigheds- og Stemmeretstog».⁵⁰

Hvert år ble det gjort forsøk på å få til en felles feiring. Høyre ga etter hvert avkall på «Leve Kongen» og Kongesangen og tillot sidestilling av det *rene* og det unionsmerkede flagget, men sto steilt på at stemmerettsfanen ikke fikk delta i toget. Venstre og Arbeiderforeningen så innrømmelsene kun som «Frieri» for å splitte venstrekoalisjonen.⁵¹ Stemmerettsfanen var et absolutt krav for deltakelse i en felles prosesjon. Det ble dermed viktig å måle tilslutningen til partenes arrangementer: «Det var et vældig Tog. Vi mindes ikke at have seet et større 17de Mai-Tog», skrev *Christianssands Tidende* om «Fællestoget» i 1894.⁵² Merkelig nok mente *Fædrelandsvennen* det samme om stemmerettstoget: «imponerende Tog [...] Visstnok det største, som nogengang er samlet her». I «Høires Tog», derimot, kunne de bare telle «277 forfatningstro Borgere».⁵³ Foruten *antall deltakere*, kunne også antall *rene* og unionsmerkede *flagg* telles. I 1895, da «Det ordinære Tog» ble avlyst, ble denne tellinga ekstra viktig for høyresida som motsats til det imponerende Venstre-stemmerettstoget, som visstnok hadde flere tusen deltakere.⁵⁴ En utsendt medarbeider fra *Christianssands Tidende* saumfarte gatene og kunne presentere en detaljert tabell med oversikt over antall flagg, husflagg og barneflagg, fordelt på gatene i Kvadraturen. Resultatet av undersøkelsen viste en klar seier til det unionsmerkede flagget (totalt 242) mot «det rene» (totalt 124)⁵⁵.

50 *Fædrelandsvennen* 18.5.1896.

51 *Fædrelandsvennen* 18.5.1896.

52 *Chr. Tidende* 18.5.1894.

53 *Fædrelandsvennen* 18.5.1894.

54 *Fædrelandsvennen* 18.5.1895.

55 *Chr. Tidende* 19.5.1895.

En annen målekategori var *type* deltakere i toget. At bryggearbeiderne – «virkelige Kropsarbeidere» – ble med i «Fællestoget» i 1896, var en seier for høyresida. Bredde var også viktig. Det var deltakere «af alle Samfundsklasser og af alle Partier» skrev *Christianssands Tidende*.⁵⁶ *Fædrelandsvennen* mente at «Høiretoget» ble så stort på grunn av gjestende marinegaster og «en del Gutter af Fodbalklubben». Videre ble kvinner betegnet som noen som fylte opp rekkene, mens kommunestyrerepresentanter var viktige å ha med på laget.

I 1898 kunne man i Kristiansand, som i Kristiania og Flekkefjord, også samles til felles prosesjon, i felles front mot unionspartneren. Den nylagde fanen med påskrifta «Jeg vil værge mit Land» og «Norge for Nordmænd» ledet an i et tog der «samtlige Byens Korporationer deltog». ⁵⁸

1890-tallets stridigheter på 17. mai i Kristiansand fulgte de nasjonale politiske skillelinjene som var så overgripende og tett knyttet til nasjonaldagen at også en by med 13 000 innbyggere ble preget av dem. Til og med småbyen Flekkefjord fikk merke drag av storpolitikken i sin lokale feiring, men klarte å distansere seg fra den ved å definere den som et fremmedelement. Felles for storbyen, stiftsstadene og småbyene var imidlertid at selve glansnummeret i feiringa var et innslag som var definert utenfor og over den politiske agendaen, nemlig barnetoget. Som en samlende tråd trakk skoletoget 17. mai-festen gjennom unionskonflikten videre inn i det nye hundreåret.

Tida etter 1905: Symbolene består - innholdet tolkes

Med oppløsningen av unionen var det nasjonale kravet om politisk selvstendighet innfridd. Hva så med nasjonen og nasjonale verdier? Var alle enige om hvordan det nasjonale skulle tolkes, og hvordan det skulle komme til uttrykk på nasjonens festdag 17. mai? Vi skal se nærmere på tre ulike grupper av aktører, eller snarere ideologiske kraftsentra, som opptrådte

56 *Chr. Tidende* 18.5.1896.

57 *Fædrelandsvennen* 18.5.1896.

58 *Chr. Tidende* 17.5.1898.

på 17. mai etter unionsoppløsningen. Tydeligst trer de fram i hovedstaden, så vi holder oss i Kristianias gater. La oss for enkelhets skyld kalle dem de byborgerlige, norskdomsrørsla og sosialistene.⁵⁹ Inndelinga bygger på grupperingene i «samfunnstrekanten» av borgere med bymiddelklassen, bønder og arbeiderklassen, som Knut Kjeldstadli framstiller som typisk for det norske samfunnet i denne perioden.⁶⁰

Byborgerlig patentpatriotisme

I den offisielle 17. mai-feiringa dominerte kjerneverdiene *samle, bygge og verne*. I taler, sanger, tog og utsmykning dannet disse verbene fundamentet for ekte fedrelandskjærighet og definerte innholdet for nasjonal gjer-ning. Ramma for fortellingene var ofte historisk, men ikke en hvilken som helst historie. Det var referanser til vikingtida som historisk gullalder, til odelsbonden, til Eidsvoll og 1814 og til historiske helter. Hildegunn Bjørgen, som har analysert 17. mai-feiringa i hovedstaden 1879–1905, mener å kunne identifisere en økt vekt på *den nasjonale historien* i perioden med enighet og nasjonal konsolidering, mens det i agitasjons- og konfliktperioder var *myten om den gode framtid* som motiverte det nasjonale fellesskapet.⁶¹ I perioden etter unionsoppløsningen var de historiske linjene en del av talenes retoriske refrenger. Den ledende nasjonale oppfatningen manifesterte seg også visuelt. I patriotiske postkort, som ble populære i perioden, ikke minst til grunnlovsjubileet i 1914, gjenfinner vi mange av de samme referansene som i nasjonal-dagsfeiringa. Med sitt imponerende symbolrepertoar oppsummerer de mye av den rådende borgerlige nasjonalforståelsen på begynnelsen av 1900-tallet:

Norskdomsfolket: Norskdomsdagen for norskdomen⁶²

Den andre grupperinga som presenterte en egen definisjon av det nasjo-nale i tida etter unionsoppløsningen, var den frilynte ungdomsbevegelsen

59 Aaby 1997.

60 Kjeldstadli 1994: 15.

61 Bjørgen 1997: 235.

62 Dette avsnittet bygger på kapitlet «Norskdomsdagen for norskdomen – Bondeungdomslagets nasjonalettermiddag» i Aaby 1997: 97–127.

– i Kristiania i første rekke representert ved Bondeungdomslaget. Det var spesielt tre saker laget kjempet for: landsmål, avhold og forsvar. Størst av dem var landsmålet eller bare *målet*, en benevnelse som ga mening også i overført betydning.

Et kjernepunkt i norskdomsrørslas ideologi var at Norge ikke hadde vunnet sin fulle nasjonale selvstendighet med unionsoppløsningen. I 1905 ble bare den *politiske* unionen oppløst. Den *kulturelle* unionen – språkunionen med Danmark – besto fremdeles. Riksmålet måtte erstattes av landsmålet om Norge skulle oppnå full suverenitet. Parolen fra 1890-tallet, «Ut or unionane!», var fortsatt aktuell, og 17. mai var en naturlig dag å kjempe på. Det kanskje mest sentrale organet for norskdomsrørsla het faktisk *Den 17de Mai*. Og eliten innen bevegelsen var ikke i tvil om hvem som burde ha eiendomsretten til nasjonaldagen og 17. mai-budskapet: «Norskdomsdagen for norskdomen», het det. Man måtte gå til felts mot «dei unationale», riksmålsforkjemperne. Faktisk burde man egentlig ikke feire nasjonaldagen sammen med riksmålsfolket eller «heimedanskane». Kjernen i grunnlovsdagen ville bli ødelagt: «Flat vil dei gjera norskdomsdagen. Flat som Danmark», mente redaktøren av avisa *Den 17de Mai* i det store jubileumsåret 1914. Og han gikk videre: «Alle dei andre 364 dagane i aaret kan me møtest med vaare nationale motstandarar. Men den eine dagen er *vaar* og ikkje deira».⁶³ Etter å ha prøvd å markere seg under den felles jubileumsfesten i 1914, trakk Bondeungdomslaget seg likevel tilbake på 17. mai for å feire sine egne helter på gravlunden og holde «heilmorsk» gudstjeneste.

I 1924 var imidlertid norskdomsfolket tilbake i det offentlige rommet for å erobre sentrum med et 17. mai-tog, kalt *bondetog* og *folketog*. I norskdomsbevegelsens språkdrakt var dette for synonymer å regne. Det hadde ikke gått folketog eller borgertog i hovedstaden på flere år, og initiativtakerne presenterte det nye toget som et uttrykk for nasjonalt samhold og engasjement.⁶⁴ Men det lå flere motiver til grunn for bondetoget. For det første var det et ledd i strevet for å tilføre nasjonen full selvstendighet ved å sette målsaken bokstavelig talt på den nasjonale dagsorden. Motsatsen her var byborgerlig riksmålskultur. For det andre var det en redningsaksjon

63 *Den 17de Mai*, 17.5.1914, nr. 58. «Norskdomsdagen» av redaktør Ketil Skogen.

64 Initiativtakerne var samskipnaden av bygdelag i Kristiania, Oslo fylkeslag, der også Bondeungdomslaget var med.

for selve 17. mai-festen, som var i ferd med å miste innhold og dybde gjennom ureflektert byborgerlig morskapskultur «etter russemoten». For det tredje var toget en redningsaksjon for det mer politisk nasjonale i direkte opposisjon til et annet toginitiativ denne opphetede våren i norsk politikk – arbeiderbevegelsens tog med røde flagg og Internasjonalen.

Sosialistene: «Frem til frihet!»⁶⁵

Den tredje alternative tolkningen av det nasjonale finner vi i den sosialistiske arbeiderbevegelsen. Sosialistene hadde et ambivalent forhold til det nasjonale, fordi den sosialistiske ideologien per definisjon framhevet et internasjonalt klassefelleskap. Arbeiderbevegelsen var i sterk vekst utover 1900-tallet, og både måten den markerte nasjonaldagen på, og valøren i definisjonen av det sosialistiske 17. mai-budskapet endret seg. Den første fasen, fra unionsoppløsningen og fram til grunnlovsjubileet i 1914, reflekterte *samlingstanken* fra 1905. Den sosialistiske pressen var i opposisjon til den borgerlige, offisielle feiringa, men på 17. mai ytret det seg bare i enkelte ungsosialistiske, antimilitaristiske demonstrasjoner.

I den andre fasen, som ble innledet med grunnlovsjubileet, mobiliserte arbeiderbevegelsen et *alternativ* til det de fryktet skulle bli en sjåvinistisk oppvisning for forsvarssaken fra borgerlig side. Det ble lagd en rød rose som merke og arrangert De røde rosers tog fra sentrum til Ekeberg, hvor de holdt egen fest med taler. Herfra ble det formulert et 17. mai-budskap som kan sies å oppsummere innholdet i en sosialistisk nasjonalforståelse: 1. Arbeiderklassen var i takt med den nasjonale utviklinga og skulle dermed forpakte den nasjonale arven fra Eidsvoll og skape et samfunn med størst mulig lykke for flest mulig mennesker. Borgerne og bøndene var inkludert i nasjonen. Nå var det arbeidernes tur. 2. Internasjonal arbeidersolidaritet skulle være et moment i nasjonsbegrepet. 3. Og som et resultat av dette: De borgerlige var ikke-nasjonale.⁶⁶ Avisa *Social-Demokraten/Arbeiderbladet*

65 Dette avsnittet bygger på kapittelet «Sosialistisk 17. mai – Frem til frihet gjennom avstand eller erobring» i Aaby 1997: 128–159 og Aaby 2000.

66 Se f.eks. Halvdan Koht (*SD* 18.5.1914, nr. 112), Anders Buen (*SD* 18.5.1925), Martin Tranmæl (*SD*, 18.5.1920).

var en flittig leverandør av beskrivelser av det sistnevnte, slik som i denne reportasjen fra 17. mai-feiringa i 1923:

Ellers var gatelivet præget av dagen og de nationale farver, smeldfete madamer repræsenterede det velnærede og veltilfredse Norge ledsaget av pudler med de nationale sløifer knyttet til halsringen, tykvommede smøragenter og importører av tysk leketøy ropte hurra med fem minutters mellemrum og skyllet det ned med het vin eller et skummende glas bok [...] Hvor ganske anderledes værdig den organiserte arbeiderklasse feirer 17. mai! Et tungt, sammensat alvor, men allikevel med gløtt av sol over de sterke ansigter.⁶⁷

I den tredje fasen gikk arbeiderbevegelsen inn i sentrum for å *erobre* 17. mai med sin nasjonaloppfatning. Bakgrunnen var en av mellomkrigstidas store arbeidskonflikter, jernstreiken i 1924, og spenningsnivået i hovedstaden var høyt. Da den offisielle 17. mai-komiteen av slo forespørselen om å bære røde flagg i folketog, bestemte arbeiderbevegelsen seg for å lage sitt eget tog i protest. Toget med røde flagg, paroler og demonstrasjonsfaner illustrerte en nasjon sammensatt av klasser i strid. Som motstykke til den nasjonal-fargede sløyfa, introduserte de ei rød sløyfe med inskripsjonen *Frem til frihet*. For den som er i utfordrer- og erobrerposisjon, er myten om den gode framtid et nyttig redskap.⁶⁸

Men røde sløyfer og rødt voksentog var ikke nok i kampen mot det borgerlige hegemoniet på nasjonaldagen. Støtet ble satt inn mot det aller helligste på 17. mai: barnetoget. Skoletoget hadde ligget som en stabiliserende faktor under unionskampene, og hadde aldri direkte blitt trukket inn i de politiske konfliktene. Så seint som i 1923 hadde den sosialistiske pressen uttalt rosende ord om toget. Men i den opphetede konflikten i 1924 var ikke lenger barnetoget fredet. Det ble trumfkortet i kampen om nasjonaldagen. Det sosialistiske barnetoget ble utstyrt med røde flagg og marsjerte til toner av Internasjonalen. Ønsket var at toget skulle gå samme rute som det ordinære barnetoget, men da politiet ikke kunne garantere for barnas sikkerhet, ble det flyttet til østkanten.

67 *Arbeiderbladet* 18.5.1923, gjengitt i Aaby 1997: 146.

68 Bjørgen 1997: 235. Se også drøfting tidligere i denne artikkelen.

Etter 17. mai skulle status gjøres opp. Den konservative *Aftenpostens* dom var: «Barnetoget var igaar større end paa mange aar» og illustrerte det hele med et bilde av et overmåte fyldig barnetog på Karl Johan. Målfolkets blad, *Den 17de Mai*, skrev at det var 9000 barn i skoletog, og at bare noen få skoler hadde mindre oppslutning enn ellers. I arbeiderbarnetog telte de 3000 barn. *Arbeiderbladet*, derimot, telte 5000 barn og registrerte at skoletog bare var halvparten så stort som tidligere.⁶⁹ Det røde, konkurrerende barnetog ble imidlertid ikke et fast innslag på 17. mai. I 1925 var deltakelsen liten, og toget ble ikke arrangert mer. Oppslutningen var avhengig av et så høyt konfliktnivå som det jernstreiken skapte i 1924.

Arbeiderbevegelsen fortsatte imidlertid å markere avstand til den borgerlige feiring inntil Arbeiderpartiet på 1930-tallet selv kom i maktposisjon og hadde fått tilsig av nye medlemmer som ikke identifiserte seg så sterkt med den radikale klassekampinjen. Videre virket trusselen fra fascisme og nazisme samlende og bidro til dannelsen av en folkefront, der også arbeiderbevegelsen var med.⁷⁰ Dette kan sies å innlede den fjerde fasen i den sosialistiske tilnærminga til 17. mai etter unionsoppløsningen: *inn i fellesskapet*. I 1937 arrangerte ikke Oslo Arbeiderparti lenger egen 17. mai, men gikk sammen med de borgerlige om felles fest, og Arbeiderpartiets topper talte under arrangementet. På mange måter erobret arbeiderbevegelsen dagen i mellomkrigstida. Det skjedde ikke med den blodrøde retorikken fra 1920-tallet, men heller med en nasjonaloppfatning basert på tilslutning til universelle rettigheter – frihet, likhet og brorskap – fint pakket sammen som arven fra 1814. Klasse og nasjon var ikke, og hadde kanskje heller aldri vært, motstridende identiteter, men snarere komplementære og utfyllende – som to sider av samme sak.

Vi ser med andre ord en samling omkring 17. mai fra andre halvdel av 1930-tallet. Men en virkelig milepæl i den norske nasjonaldagens historie ble andre verdenskrig. Erfaringene fra fem år med okkupasjon og forbud mot feiring tilførte de vante symbolene og ritualene nytt innhold og ny dybde. Fremdeles er andre verdenskrig en viktig referanse og innholdsleverandør for talere og innslag i 17. mai-programmet. «Aldri feiret vi en slik 17. mai», skrev *Fædrelandsvennen* 18. mai 1945. Og avisa var ikke i tvil om

69 *Aftenposten, Den 17de Mai, Arbeiderbladet* 19.5.1924.

70 Aaby 2000: 159.

hva som var det viktigste denne viktige dagen: «Det vakreste med 17. mai er uten sammenlikning den jublende barneskare i skoletoget».⁷¹

Konklusjon: Barnetoget som oppsummerende symbol

I denne spredte gjennomgangen av 17. mai-feiringas nesten 200 år lange historie har vi sett at nasjonaldagsfesten til ulike tider og på ulike måter har vært tett sammenvevd med viktige samfunnstrekk og den politiske agendaen i samtida. Selv om det er gjennomgående at aktører som kan sies å *ei* feiringa, nesten utelukkende har ønsket å heve nasjonaldagen over politiske stridigheter og andre skillelinjer i samfunnet, har den gjeldende definisjonen av 17. mai-symbolet regelmessig blitt satt på dagsorden og utfordret. På denne måten har symbolet stadig fått tilfang av nytt meningsinnhold, blitt definert og redefinert.

Sosialantropologen Victor Turner hevder at gjennom ritualer kan det kollektive «vi», det såkalte *communitas*, overskygge øvrig ulikhet og andre konflikter i et fellesskap.⁷² Denne artikkelen har vist at 17. mai i lange perioder ikke har hatt evnen til å skape et slikt nasjonalt *communitas*. Nasjonaldagssymbolet med sine ritualer har snarere, slik Maurice Bloch har pekt på, hatt en bevegelig innholdsside som agerer i samspill med omgivelsene – og som en først ser gjennom studiet av symbolet over tid.⁷³

Kampen om definisjonsmakt har skapt uro omkring 17. mai. Nå seinest i 17. mai-toget i Arendal i 2014, der blant andre Amnesty International bar paroler i folketoget og møtte sterke reaksjoner.⁷⁴ Det er likevel ett av nasjonaldagens ritualer – det aller viktigste – som kan sies å representere nettopp Turners *communitas* bedre enn noe annet: *barnetoget*.

Vi er tilbake ved ikonbildet av Norge, det flaggpyntede barnetoget foran Slottet på 17. mai. I denne gjennomgangen av den politiske 17. mai har

71 *Fædrelandsvennen* 18.5.1945.

72 Turner 1995: 96 gjengitt etter Aaby 1997: 72.

73 Se tese 2 om Bloch i innledningen til denne artikkelen.

74 Diverse artikler i *Agderposten*, bl.a. 20.5.2014, og ikke minst debatt på avisas nettsider, *Agderposten* 19. mai 2014: www.agderposten.no/nyheter/dette-mener-leserne-om-paroler-1.1154273 Som følge av kontroversene rundt 17. mai-toget i 2014 forbød formannskapet paroler i 17. mai-toget i Arendal i 2015.

ikke barnetoget spilt noen hovedrolle, snarere tvert imot. Bare som et kort blaff med det røde flagget ble barnetogsymbolet satt i spill i en av mellomkrigstidas mest opphetede konflikter. Barnetoget har likevel ligget der som den mest selvfølgelige og viktigste delen av den norske 17. mai-feiringa fra det ble introdusert de fleste steder på slutten av 1800-tallet. 17. mai-reportasjene har fra 1880-tallet og fram til i dag – uavhengig av politisk ståsted – karakterisert skoletogt som «det vakreste», «det gildaste», «det smukkeste» innslaget i feiringa. Til og med under de verste feidene i Kristiansand på 1890-tallet hadde Høyre og Venstre felles komité for barnetoget.⁷⁵

Barnetoget på 17. mai framstår både i en sammenhengende historisk kontekst og i våre dagers glansede mediebilde som den ultimate representasjonen av nasjonen Norge, som det beste utstillingsvinduet for norsk-nasjonale verdier. Toget kan karakteriseres som et komprimert uttrykk for norsk nasjonal selvforståelse.⁷⁶ Ritualet er bygd opp omkring *barnesymbolet* med konnotasjonene *uskyld, forsvarsløshet, fredsommelighet, framtid, ikke-politikk, noe smått og beskjedent*. De samme kvalitetene har den tsjekkiske historikeren Miroslav Hroch sett som kjennetegn på små nasjoners egenoppfatning. En bieffekt av at små nasjoner forholder seg defensivt til sine omgivelser, er at de stiliserer sin egen «national character into that of a peace-loving, non-aggressive nation, which would only protect what belongs to it».⁷⁷ Adjektivene knyttet til barnesymbolet sammenfaller videre i stor grad med Norges kjerneverdier og selvbilder innen norsk utenrikspolitikk.⁷⁸ Kombinert med mengden av fargerike festklær og fraværet av militære uniformer og våpen kan toget også assosieres med kvaliteter som *mangfold, åpenhet og toleranse*, verdier som hyppig opptrer i politiske verdidebatter i dagens Norge.

75 *Fædrelandsvennen* 15.5.1896.

76 Aaby 1997: 204.

77 Hroch 1996: 24 og 25.

78 Leira I 2007: 16. «Utenrikspolitikken kan vurderes som en daglig nasjonsbygging», Leira 2007:15.

Det gir mening å betrakte barnetoget som det fremste nøkkelsymbolet for norsk nasjonal identitet.⁷⁹ Kanskje har det til og med større oppsummerende kraft og tolkningsspennvidde enn det norske flagget. I hvert fall er sammenstillinga av de to nøkkelsymbolene, barnetoget og flagget, en svært sterk blanding, og bruken av symbolene settes stadig på dagsorden. Få andre symboler skaper så sterke emosjoner. Jevnlig er bruken av samiske flagg i toget oppe til debatt. Enda sterkere reaksjoner vekker det når det blir spørsmål om bruk av utenlandske flagg. I Stiftelsen Kirkeforsknings (KIFO) omfattende spørreundersøkelse om nasjonale symboler i 2013 syntes 42 % at det var greit å bruke samiske flagg, mens bare 20 % mente at flaggene til de ulike nasjonalitetene som deltar i feiringa, kan brukes på 17. mai.⁸⁰ I 2013 ønsket barn fra en skole like utenfor Ålesund å markere sitt skolejubileum ved å bruke hjemmelagde flagg i toget, alle med det norske flagget på den ene sida, og noen med flagget til foreldrenes hjemland på den andre sida. Saken skapte enorm debatt i avisenes kommentarfelt og på sosiale medier – om flagg og barnetog, om nasjonale verdier og nasjonal identitet. Til en artikkel i *Dagbladet* som behandlet temaet, kom det nærmere et par tusen kommentarinnlegg, og en vesentlig andel ble slettet av moderator for å være for grove eller støtende.⁸¹

Hvis man legger som premiss at barnetoget *representerer* nasjonen Norge og *oppsummerer* norsk nasjonalforståelse, ligger det en fare i å gjøre barnetogsymbolikken uangripelig og løftet ut av sfæren for debatt og kritisk refleksjon. Videre er det et tankekors at den som ser seg selv som eier av et nøkkelsymbol, alltid vil se alternative innhold i symbolet som spesielle, politiske eller splittende. Det er noe vi kan lese av hele 17. mai-feiringas 190 år lange historie, og som gjør 17. mai med sitt symbolrepertoar evig aktuell.

79 Sosialantropologen Sherry Ortner definerer nøkkelsymboler som symboler som er vesentlige for forståelsen av en kultur. Et *oppsummerende nøkkelsymbol* «oppsummerer, uttrykker, representerer for deltakerne på en følelsesmessig kraftig og relativt udifferensiert måte, hva systemet betyr for dem». Ortner 1973, sitert i Aaby 1997: 14.

80 Botvar, Holberg, Aagedal 2013, tabell 4-26.

81 *Dagbladet* (nett), Martine Aurdal: «Jeg skammer meg», 30.4.2013, . Debatten med 1402 innlegg: https://disqus.com/home/discussion/dbno/jeg_skammer_meg_nyheter_dagbladetno/

Kilder og litteratur

- Abrahamsen, O.A. (1987). *Flekkefjords historie*. Flekkefjord sparebank.
- Bjørger, H. (1997). *17. mai-feiring som politisk redskap? En studie av nasjonaldagsfeiringen i Kristiania 1879–1905*. Norges forskningsråd, KULTs skriftserie nr. 93, Oslo.
- Bjørger, H. (1998). «17. mai-feiring på slutten av 1800-tallet – en politisk valgkamp?». I: Ø. Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: adNotam Gyldendal.
- Blehr, B. (2000). *En norsk besvärjelse. 17 maj-firande vid 1900-talets slut*. Falun: Bokförlaget Nya Doxa.
- Bloch, M. (1986). Kapittel 1 «The social determination of ritual». I: M. Bloch, *From Blessing to Violence. History and ideology in the circumcision ritual of the Merina of Madagascar*. Cambridge University Press.
- Botvar og Holberg (2012). «Spørreundersøkelse om kommunenes 17. mai-feiring», *KIFO Notat 5/2012*, Oslo.
- Botvar, Holberg, Agedal (2013). «Nasjonale symboler i Skandinavia», *KIFO Notat 2/2013*, Oslo.
- Grimnes, O.K. (2014). *Det norske flaggets historie*. Oslo: Dreyer forlag.
- Hroch, M. (1996): «Specific features of the nation-forming process in the circumstances of the 'small nation'». I: Ø. Sørensen (red.), *Nationalism in Small European Nations*. Norges forskningsråd, KULTs skriftserie nr. 47, Oslo.
- Kjeldstadli, K. (1994). Et splittet samfunn 1905–35. Bd. 4. I: Knut Helle mfl. (red.), *Aschehougs Norgeshistorie*, Oslo: Aschehoug.
- Leira, H. (2007). «Norske selvbilder og norsk utenrikspolitikk». Norsk Utenrikspolitisk Institutt, *NUPI april 2007*.
- Mykland, K. (1980). «Den 17. mai 1814» I: Jor, F. (red.), *17. mai*. Oslo: J. W. Cappelen.
- Mykland, K. (1955). *Trondheim bys historie*, bd. 3, Trondheim kommune.
- Schulerud, M. (1980). «Ja, vi elsker dette landet – i hvert vårt tog». I: Jor, F. (red.), *17. mai*. Oslo: J.W. Cappelen.
- Smith, A.D. (1991). *National Identity*. Harmondsworth: Penguin.
- Steen, S. (1948). *Kristiansands historie i fredens århundre 1814–1914*. Oslo: Grøndahl & Søn.
- Stubhaug, A. (2002). *Helt skal jeg ikke dø. Conrad Nicolai Schwach, hans liv og erindringer*. Oslo: Aschehoug.
- Turner, V. (1995). *The Ritual Process, structure and anti-structure* (1. utg. 1969). New York: Aldine de Gruyter.
- Aaby, G. (1997). *Kampen om nasjonaldøgnen. 17. mai-feiring i Kristiania 1906–1925*, upublisert hovedoppgave i historie. Oslo: UiO.
- Aaby, G. (1998). «17. mai-feiring i mellomkrigstida – to flagg, to tog, to folk?». I: Ø. Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: adNotam Gyldendal.

- Aaby, G. (2000). «Røde roser, norske flagg og Internasjonalen». *Arbeiderhistorie. Tidsskrift for arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek*.
- Aarnes, S. (1994). «Oppfinnelsen av 17. mai». I: Ø. Sørensen (red.), *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?* Norges forskningsråd, KULTs skriftserie nr. 30, Nasjonal identitet nr. 5, Oslo.
- Aas, V. (2014). *Et streiftog i Arendals 17. mai-historie* på Arendal kommunes nettside: <http://www.arendal.kommune.no/Innbygger/Tjenester/Kultur-idrett-og-fritid/Grunnlovsjubileet/Et-streiftog-i-Arendals-17mai-historie/>. Basert på Stubhaug A. (red.) (1992): *Conrad N. Schwach: Erindringer af mit Liv. Et tidsbilde fra Norge 1790–1830*. Arendal: Kilden forlag.

Aviser og nettaviser

Agder, 1880- og 1890-åra.

Christiansands Adresse-Contoires Efterretninger (etter 1839: *Christianssands Stiftsavis og Adresse-Contors Efterretninger*) 1815–1846.

Christianssands Tidende, 1880–1890-åra.

Flekkefjords Budstikke 1870-åra til 1890.

Flekkefjordsposten, 1880- og 1890-åra.

Fædrelandsvennen, 1880- og 1890-tallet og enkelte andre utgaver, eks. 1945.

Dagbladet og andre nettaviser om flaggdebatten (2013)

Agderposten (2014).

NRK (2014): Jakten på Norge.

Kristiania-avisene *Aftenposten*, *Den 17de Mai* og *Social-Demokraten/Arbeiderbladet*, som sitert i Aaby 1997.